

Տարեկան գինը 10 ռուբլ, կէս տարւածը 6 ռուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմայն կամադրատան մէջ:

(Օտարաբաղադրացիք գիտում են ուղղակի
Тифлиса. Редакция „Мусака“)

ՄԱՍԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և Ժոն օրերէն):

Հայտարարութիւնը ընդունվում է ամեն լեզուով:

Հայտարարութիւնների համար վճարում են
խրաբանչիւր քառիս 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Բ. Դրան պատասխան.— Ներքին տեսու-
թիւն: Նամակ Ղզլարից: Նամակ խմբագրին:
Արաքին տեսու թիւն: Բերլինի կոնֆե-
րէնցիա: Կոչուտի յիշատակարանը: Մշակիւն հե-
ռագիրներ: Յայտարարութիւններ: Բանասիրա-
կան: Սովը Հայաստանի մէջ:

ԲԱՐՁՐ ԴՐԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԸ

«Մշակի» երէկվայ համարում
ընթերցողը կարգացած կը լինի
կ. Պոլսից ստացած մի հեռագիր
որի մէջ յայտնված է թէ ինչ է
պատասխանել Բ. Դրանը եւրո-
պական պետութիւնների համա-
ձայն գրութեանը հայոց խնդրի
վերաբերութեամբ: Ըհա ինչ է
պատասխանել Բ. Դրանը. թէ
նա միշտ աչքի առած է ունեցել
Բերլինի դաշնագրի 61-որդ յո-
դուածը, թէ նա վաղուց պատ-
րաստութիւններ էր տեսնում Հա-
յաստանում բարենորոգումներ
մտնելու գիտաւորութեամբ: Իր

ՍՈՎԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

II.

Ընդհանուր անտեսական հիմունքներ:— Հացի
գին և աղցանակութեան բարձրութեան մէջ եղած
յարաբերութիւնը:— Ուրիշ միջերկրներ առաջին հար-
կաւորութեան:— Չուրի հիւսիսային Նորվեգիայում:
— Վարդէնաթիւնի միտքը:— Հացի քանակութեան և
պահանջի թիւի մէջ եղած յարաբերութիւնը:—
Կարտոֆիլի մշակութեան հետեւանքը Իրլանդիա-
յում:— Վիլիամ Պետտի:— Ժան-Բատիստ Սէ Ժո-
զովի մտնողի մասին:— Սովի պարբերականու-
թիւնը:— Երկու դպրոցներ: Կառավարութեան մի-
ջամտութիւնը հացի ժողովրդական հայթայթման
մէջ և աղատ մրցութիւնը:— Սիւրի քանի տեղեկու-
թիւններ պատմութեան:— Սովը Ֆրանսիայում և
Սպանիայում 1817 թիւին:— Աղատ Սմիտ, Սէ, Բա-
տիստ և ուրիշներ:— Նէկէր և հացի պահեստների
սխմեմը:— Հացը երկրից դուրս բերելու արգելքը:
— Անհրաժեշտութիւնը հացի պահեստների մէջ
օտոս:— Միջոցներ թիւրքաց ձայնատանի սովա-
տանջներն օգնելու համար:— Հայաստանի մէջ վե-
րանորոգումներ մտնելու անհրաժեշտութիւնը:—
Աղցալին տառապանքը վերականգնեցրեց բարոյա-
կան կապ այլ և այլ դաստնութեան հայերի մէջ:
— Ռուսաստանի և Եւրոպայի համակրութիւնը դէպի
հայերը:

Յայտնի է որ Եւրոպի գին բարձրանալը կամ
ընկնելը անմիջական ներդրութիւն ունի աղցա-
նակութեան բարձրանալու կամ թուով նուազելու
վրա: Այդ ան պատճառով է, որ հացը մարդ-
կութեան համար կենսական ամենանհրաժեշտ
պիտոյն է: Մեր բոլոր կենսական պահանջներից
կերակուրը այն պահանջն է, որին անմիջապէս բա-
ւակախութիւն տալը անհրաժեշտ է յետաձգել: Երբ
որ աղցանակութիւնը աճում է, ամենից առաջ
ուտելիղէն նիւթերի գներն են բարձրանում:

Առաջին հարկաւորութեան ուտելիղէնների զը-
ները բարձրանում են կամ երբ որ աղցանակու-
թեան թիւը մեծանում է, կամ երբ որ անաջող և
երաջող տարի է լինում: Երբ որ կենսական առա-

պատասխանի վերջում Բ. Դրանը
աւելացնում է թէ այն երկիրնե-
րում, որտեղ բնակվում են հայե-
րը, այսինքն այն երկիրներում,
Հայաստանում, որտեղ պէտք է
մտնել պահանջվող վերանորո-
գութիւնները, հայերը ընդամենը
տաւն և եօթ պրոցէնտ են
կազմում աղցանակութեան ընդ-
հանուր թիւից, այսինքն որ հարիւր
մահմետականի վրա միայն տաւն
և եօթ հայ կայ...

Պարզ է որ հայերի թիւը դիտ-
մամբ փոքրացած է Թիւրքաց
միլիտարութեան կողմից Լաւո-
պային տուած պատասխանի մէջ,
որպէս զի Լաւոպան համոզվի որ
հայերը այնքան փոքր թիւ են,
որ այլ ևս չարժէ նրանց մասին
հոգալու....

Բայց այդ ինչպէս է եղել որ
երկու տարի սրանից առաջ Հա-
յերը Հայաստանի չորս վիլայէթ-
ներում, որոնց համար ինքնաւա-
րութիւն էր պահանջվում, աւելի

ջին պիտոյի միջոցը թանգանում է, այն ժամա-
նակ ամբողջ դործ է դնում իր ամբողջ ունեցա-
ծը միմայն այդ պիտոյից լցուցանելու վրա, զրկ-
վելով երկրորդական պահանջներից, ինչպէս չորե-
րից, մաքրութիւնից, հիւանդութեան ժամանակ
բժշկական օգնութեան դիմելուց, և այլն: Երբ որ
զիստաւոր ուտելիղէնի պակասութիւն է լինում,
ամբողջ զրկում է իրան բոլոր մնացած կենսա-
կան պահանջներից:

Բայց ամեն երկիրներում ցորենը չէ կազմում
կենսիկ միակ և զիստաւոր աղբիւրը: Չատ երկիր-
ներում ուրիշ ուտելիղէններ կան, որոնք պակա-
սելով, կամ առատութեամբ աւելանալով անմիջա-
պէս աղբեցութիւն ունեն ժողովրդի թիւի նուազե-
լու կամ աճելու վրա: Հիւսիսային Նորվեգիայի
ժողովրդայն աղցանակութիւնը, որ զիստաւորապէս
ձկնեցող է կերակրվում, անմիջապէս սկսում է
թուով նուազել, ինչպէս պատմում է Ֆաբրիցիուս,
(Fabricius) այն տարիներում, երբ անյայտ պատ-
ճառներով ձկնեցող հեռանում են Նորվեգիայի ա-
փերից:

Շվեդացի գիտնական Վարգենտին (Wargentin)
թւանշաններով ցոյց է տալիս թէ որքանով աւե-
րանում կամ պակասում է ծնունդների և պահանջ-
ների թիւը իր հայրենիքում, նայելով թէ տարին
կենսական առաջին պիտոյի վերաբերութեամբ
առատ կամ երաշտ է եղել:

Ան մի քանի թւանշաններ: Երկու աջող տա-
րիներում պահանջների թիւը եղել է 46,000, իսկ
երկու անաջող տարիների ընթացքում՝ 38,000
ուրեմն 8000 պահանջ պակաս քան թէ երկու ա-
ջող տարիներում: Մոնտրիէրի թիւը երկու աջող
տարիներում եղել է 182,000, իսկ երկու անաջող
տարիներում 165,000, ուրեմն 17,000 ծնունդ
պակաս քան թէ երկու աջող տարիներում:

Անգլիացի Միլն թւանշաններով ցոյց է տալիս որ
հէնց որ ցորենի գինը Անգլիայում փոքր ի շատ է
բարձրանում է, մահերի թիւը, զուգընթացաբար
ցորենի գին բարձրանալու հետ չատանում է և
կրկին պակասում է, երբ ցորենը իր սովորական
գինն է ընդունում: *)

*) M. Mylne «Life annuities»:

բազմաթիւ էին, բան թէ նոյն
երկրի բոլոր միւս աղցանակու-
թիւնները միասին վեր առած,
իսկ այժմ յանկարծ նրանց թիւը
այդքան նուազել է... Հայ պատ-
գամաւորներից Բերլինի կոնգրէ-
սին ներկայացրած Օրգանական
կանոնադրութեան մէջ մենք տե-
սանք հետեւեալ թւանշանները,
նոյն իսկ թիւը պաշտօնական
աղբիւրներից վեր առած:

Չորս վիլայէթներում, որոնց
համար պահանջվում էր ինքնաւա-
րութիւնը, այսինքն՝ Վանի, Բա-
յազէտի, Երզնումի և Դիարբէ-
քիւրի վիլայէթներում ընդամենը
2,062,300 հոգի աղցանակու-
թիւն կայ, որից 1,330,000 հայ
են, իսկ 732,300 թիւքը, բիւրդ-
ասորի, զազա, եղիզ և այլն...
Միթէ մի միլիոն և երեք հարիւր
հազար հոգուց բաղկացած աղցա-
նակութեանը չարժէ ինքնաւա-
րութիւն տալ, երբ յոյները, թուով
մի միլիոնից էլ պակաս լինելով,

Բացի ցորենից պէտք է յիշել այստեղ և գետ-
նախնաճորը (կարտոֆիլ), որի մշակութիւնը տա-
րածվելով ամբողջ Եւրոպայում, նոյնպէս մեծ ներ-
դրութիւն ունի աղցանակութեան աճման վրա:
և այդ երկուքը զերթէ ամեն տեղ նկատվում է,
որտեղ կարտոֆիլ ընդունված է, որպէս ժողովրդի
առաջին հարկաւորութեան կենսական միջոցը:
Բայց մասաւանդ իրանդիայում կարտոֆիլ նշանա-
ւոր ներդրութիւն ունեցաւ ժողովրդի թիւի աճ-
ման վրա: Գեո. 1672 թիւին գիտնական Ռիլիամ
Պետտի (William Petty) հաշուում էր Իրլանդիա-
յում 1,100,000 բնակիչ: Իսկ 1754 թիւին, երբ
կարտոֆիլի մշակութիւնը տարածվեցաւ Իրլան-
դիայում, աղցանակութեան թիւը այդ երկրում
բազմացաւ մինչև 2,300,000 հոգի: Արդէն 1791
թիւին կատարված ժողովրդագրութեանց երևում է
որ Իրլանդիայի աղցանակութիւնը 5,900,000
էր հասել, իսկ 1841 թիւին արած ժողովրդագրու-
թեանց երևում է որ Իրլանդիայից բերել է
8,130,000 էին թուով: Մի ճանապարհորդ և քա-
ղաքաբան, պ. Դիւվէրթի դը Զորան, (Duv-
gier de Hauranne), կարծում է որ աղցանակու-
թեան այդ քանակութեանց աւելի Իրլանդիան ան-
կարող է կերակրել:

Յայտնի է որ կան երկիրներ, որտեղ ապրուստի
հիմքը կազմում է մի միայն մի անդարար նիւթ:
Ամբողջ Իրլանդիան կերակրվում է միմայն կարտո-
ֆիլով, Հնդկաստանը միմայն բրնձով, իսկ հիւ-
սիսային Նորվեգիայի ժողովրդի ապրուստի հիմքը
ժողովրդի ձկնեցն են: Պարզ է, որ եթէ ժողովրդի
կերպ են, երբ որ անաջող տարի է լինում և կե-
րակրի միակ նիւթը պակասում է,— ժողովրդը
աւելի մեծ զրկանք է դրում, քան թէ այն երկիր-
ներում, որտեղ մոնոպոլի նիւթերը բազմատեսակ
են: Երբ որ մի երկիր ցանում է ցորեն, գարի,
կարտոֆիլ, երբ որ ժողովրդը կերակրվում է
մասամբ ցորենի հացով, մասամբ գարիի հացով,
մասամբ կարտոֆիլով, մասամբ մսով, միջոց ունի
զործ աճել և գարեջուր և զինի,— եթէ բերքերից
միւր անաջող է լինում, կամ չորովովն պակասում
է, ժողովրդը մասամբ զրկում է իրան, և բաւա-

ստացան կատարեալ անկախու-
թիւն:

Եւ ինչ կը նշանակի հայերի
թիւը գիտմամբ փոքր ցոյց տալ
աշխատել: միթէ այն բարեկա-
րութիւնները, որ հայերը պէտք
է ստանան, չեն տարածվի նոյն-
պէս և Հայաստանում բնակվող
մահմետականների վրա:

Եւ չը պէտք է մոռանալ, որ
օրգանական կանոնադրութեան մէջ
յիշված այն 1,330,000 թւում
յիշված են միմայն լուսաւորչա-
կան հայերը, իսկ հայ-բողոքական-
ները, հայ, կաթօլիկները և հայ-
մահմետականները յիշված չեն...

Լրագիրները հաղորդում են, որ
Լաւոպայի համաձայն գրութեանը
պատասխանելու պարտաւորութիւ-
նը յանձնված է հայազգի Դադեան
Յարութիւն Էֆէնդիին: Հնորհա-
ւորում ենք, ուրեմն, աղգաւեր
Դադեան Էֆէնդիին, որ ամեն
ջանք է գործ դնում որպէս զի
գիտմամբ փոքրացնի հայերի թիւը

կանացնում է իր ապրուստի պահանջը միւս բեր-
քերով, բայց մահվան դէպքերին չէ ենթարկվում:
Իսկ այն աղցանակութիւնը, որի ապրուստի
հիմքը միմայն մի բերք է կազմում, հէնց որ այդ
բերքը պակասում է կամ մինչև անդամ անաջող
է լինում, կամ փոքր ինչ թանգանում է— իսկոյն սօք
է ընկնում ժողովրդի մէջ: Եւրապոսթիւնը, կամ
անաջող տարիները զիստաւորապէս այն երկիրնե-
րում կորստաբեր հետեւանքներ ունեն, առում է
ֆրանսիացի երեկի քաղաքաբան Ժան-Բատիստ
Սէ, որոնց մէջ բարբ ու վարքը, տիրապետող կը-
րօնը և կառավարող օրէնքները իրանց աղբեցու-
թեամբ հասցրել են ժողովրդը վերջին աստիճա-
նի պարզութեան և ժողովրդի մէջ: Եւրապոսթիւնը, կամ
անաջող տարիները զիստաւորապէս այն երկիրնե-
րում կորստաբեր հետեւանքներ ունեն, առում է
ֆրանսիացի երեկի քաղաքաբան Ժան-Բատիստ
Սէ, որոնց մէջ բարբ ու վարքը, տիրապետող կը-
րօնը և կառավարող օրէնքները իրանց աղբեցու-
թեամբ հասցրել են ժողովրդը վերջին աստիճա-
նի պարզութեան և ժողովրդի մէջ: Եւրապոսթիւնը, կամ
անաջող տարիները զիստաւորապէս այն երկիրնե-
րում կորստաբեր հետեւանքներ ունեն, առում է
ֆրանսիացի երեկի քաղաքաբան Ժան-Բատիստ
Սէ, որոնց մէջ բարբ ու վարքը, տիրապետող կը-
րօնը և կառավարող օրէնքները իրանց աղբեցու-
թեամբ հասցրել են ժողովրդը վերջին աստիճա-
նի պարզութեան և ժողովրդի մէջ: Եւրապոսթիւնը, կամ
անաջող տարիները զիստաւորապէս այն երկիրնե-
րում կորստաբեր հետեւանքներ ունեն, առում է
ֆրանսիացի երեկի քաղաքաբան Ժան-Բատիստ
Սէ, որոնց մէջ բարբ ու վարքը, տիրապետող կը-
րօնը և կառավարող օրէնքները իրանց աղբեցու-
թեամբ հասցրել են ժողովրդը վերջին աստիճա-
նի պարզութեան և ժողովրդի մէջ: Եւրապոսթիւնը, կամ
անաջող տարիները զիստաւորապէս այն երկիրնե-
րում կորստաբեր հետեւանքներ ունեն, առում է
ֆրանսիացի երեկի քաղաքաբան Ժան-Բատիստ
Սէ, որոնց մէջ բարբ ու վարքը, տիրապետող կը-
րօնը և կառավարող օրէնքները իրանց աղբեցու-
թեամբ հասցրել են ժողովրդը վերջին աստիճա-
նի պարզութեան և ժողովրդի մէջ: Եւրապոսթիւնը, կամ
անաջող տարիները զիստաւորապէս այն երկիրնե-
րում կորստաբեր հետեւանքներ ունեն, առում է
ֆրանսիացի երեկի քաղաքաբան Ժան-Բատիստ
Սէ, որոնց մէջ բարբ ու վարքը, տիրապետող կը-
րօնը և կառավարող օրէնքները իրանց աղբեցու-
թեամբ հասցրել են ժողովրդը վերջին աստիճա-
նի պարզութեան և ժողովրդի մէջ: Եւրապոսթիւնը, կամ
անաջող տարիները զիստաւորապէս այն երկիրնե-
րում կորստաբեր հետեւանքներ ունեն, առում է
ֆրանսիացի երեկի քաղաքաբան Ժան-Բատիստ
Սէ, որոնց մէջ բարբ ու վարքը, տիրապետող կը-
րօնը և կառավարող օրէնքները իրանց աղբեցու-
թեամբ հասցրել են ժողովրդը վերջին աստիճա-
նի պարզութեան և ժողովրդի մէջ: Եւրապոսթիւնը, կամ
անաջող տարիները զիստաւորապէս այն երկիրնե-
րում կորստաբեր հետեւանքներ ունեն, առում է
ֆրանսիացի երեկի քաղաքաբան Ժան-Բատիստ
Սէ, որոնց մէջ բարբ ու վարքը, տիրապետող կը-
րօնը և կառավարող օրէնքները իրանց աղբեցու-
թեամբ հասցրել են ժողովրդը վերջին աստիճա-
նի պարզութեան և ժողովրդի մէջ: Եւրապոսթիւնը, կամ
անաջող տարիները զիստաւորապէս այն երկիրնե-
րում կորստաբեր հետեւանքներ ունեն, առում է
ֆրանսիացի երեկի քաղաքաբան Ժան-Բատիստ
Սէ, որոնց մէջ բարբ ու վարքը, տիրապետող կը-
րօնը և կառավարող օրէնքները իրանց աղբեցու-
թեամբ հասցրել են ժողովրդը վերջին աստիճա-
նի պարզութեան և ժողովրդի մէջ: Եւրապոսթիւնը, կամ
անաջող տարիները զիստաւորապէս այն երկիրնե-
րում կորստաբեր հետեւանքներ ունեն, առում է
ֆրանսիացի երեկի քաղաքաբան Ժան-Բատիստ
Սէ, որոնց մէջ բարբ ու վարքը, տիրապետող կը-
րօնը և կառավարող օրէնքները իրանց աղբեցու-
թեամբ հասցրել են ժողովրդը վերջին աստիճա-
նի պարզութեան և ժողովրդի մէջ: Եւրապոսթիւնը, կամ
անաջող տարիները զիստաւորապէս այն երկիրնե-
րում կորստաբեր հետեւանքներ ունեն, առում է
ֆրանսիացի երեկի քաղաքաբան Ժան-Բատիստ
Սէ, որոնց մէջ բարբ ու վարքը, տիրապետող կը-
րօնը և կառավարող օրէնքները իրանց աղբեցու-
թեամբ հասցրել են ժողովրդը վերջին աստիճա-
նի պարզութեան և ժողովրդի մէջ: Եւրապոսթիւնը, կամ
անաջող տարիները զիստաւորապէս այն երկիրնե-
րում կորստաբեր հետեւանքներ ունեն, առում է
ֆրանսիացի երեկի քաղաքաբան Ժան-Բատիստ
Սէ, որոնց մէջ բարբ ու վարքը, տիրապետող կը-
րօնը և կառավարող օրէնքները իրանց աղբեցու-
թեամբ հասցրել են ժողովրդը վերջին աստիճա-
նի պարզութեան և ժողովրդի մէջ: Եւրապոսթիւնը, կամ
անաջող տարիները զիստաւորապէս այն երկիրնե-
րում կորստաբեր հետեւանքներ ունեն, առում է
ֆրանսիացի երեկի քաղաքաբան Ժան-Բատիստ
Սէ, որոնց մէջ բարբ ու վարքը, տիրապետող կը-
րօնը և կառավարող օրէնքները իրանց աղբեցու-
թեամբ հասցրել են ժողովրդը վերջին աստիճա-
նի պարզութեան և ժողովրդի մէջ: Եւրապոսթիւնը, կամ
անաջող տարիները զիստաւորապէս այն երկիրնե-
րում կորստաբեր հետեւանքներ ունեն, առում է
ֆրանսիացի երեկի քաղաքաբան Ժան-Բատիստ
Սէ, որոնց մէջ բարբ ու վարքը, տիրապետող կը-
րօնը և կառավարող օրէնքները իրանց աղբեցու-
թեամբ հասցրել են ժողովրդը վերջին աստիճա-
նի պարզութեան և ժողովրդի մէջ: Եւրապոսթիւնը, կամ
անաջող տարիները զիստաւորապէս այն երկիրնե-
րում կորստաբեր հետեւանքներ ունեն, առում է
ֆրանսիացի երեկի քաղաքաբան Ժան-Բատիստ
Սէ, որոնց մէջ բարբ ու վարքը, տիրապետող կը-
րօնը և կառավարող օրէնքները իրանց աղբեցու-
թեամբ հասցրել են ժողովրդը վերջին աստիճա-
նի պարզութեան և ժողովրդի մէջ: Եւրապոսթիւնը, կամ
անաջող տարիները զիստաւորապէս այն երկիրնե-
րում կորստաբեր հետեւանքներ ունեն, առում է
ֆրանսիացի երեկի քաղաքաբան Ժան-Բատիստ
Սէ, որոնց մէջ բարբ ու վարքը, տիրապետող կը-
րօնը և կառավարող օրէնքները իրանց աղբեցու-
թեամբ հասցրել են ժողովրդը վերջին աստիճա-
նի պարզութեան և ժողովրդի մէջ: Եւրապոսթիւնը, կամ
անաջող տարիները զիստաւորապէս այն երկիրնե-
րում կորստաբեր հետեւանքներ ունեն, առում է
ֆրանսիացի երեկի քաղաքաբան Ժան-Բատիստ
Սէ, որոնց մէջ բարբ ու վարքը, տիրապետող կը-
րօնը և կառավարող օրէնքները իրանց աղբեցու-
թեամբ հասցրել են ժողովրդը վերջին աստիճա-
նի պարզութեան և ժողովրդի մէջ: Եւրապոսթիւնը, կամ
անաջող տարիները զիստաւորապէս այն երկիրնե-
րում կորստաբեր հետեւանքներ ունեն, առում է
ֆրանսիացի երեկի քաղաքաբան Ժան-Բատիստ
Սէ, որոնց մէջ բարբ ու վարքը, տիրապետող կը-
րօնը և կառավարող օրէնքները իրանց աղբեցու-
թեամբ հասցրել են ժողովրդը վերջին աստիճա-
նի պարզութեան և ժողովրդի մէջ: Եւրապոսթիւնը, կամ
անաջող տարիները զիստաւորապէս այն երկիրնե-
րում կորստաբեր հետեւանքներ ունեն, առում է
ֆրանսիացի երեկի քաղաքաբան Ժան-Բատիստ
Սէ, որոնց մէջ բարբ ու վարքը, տիրապետող կը-
րօնը և կառավարող օրէնքները իրանց աղբեցու-
թեամբ հասցրել են ժողովրդը վերջին աստիճա-
նի պարզութեան և ժողովրդի մէջ: Եւրապոսթիւնը, կամ
անաջող տարիները զիստաւորապէս այն երկիրնե-
րում կորստաբեր հետեւանքներ ունեն, առում է
ֆրանսիացի երեկի քաղաքաբան Ժան-Բատիստ
Սէ, որոնց մէջ բարբ ու վարքը, տիրապետող կը-
րօնը և կառավարող օրէնքները իրանց աղբեցու-
թեամբ հասցրել են ժողովրդը վերջին աստիճա-
նի պարզութեան և ժ

Լեւոսպայի աչքում և մի և նոյն
ժամանակ հաճելի լինի Բ. Գրա-
նը: Երեւի այդ դաւաճան հային
խոստացված է մի որ և է թիւրք
պատանշան: Շնորհիւ է աս-
վում որ հայի տունը բանդողը
միշտ հայն է լինելու...

Եւ այդ բանի մէջն էր մենք
ամենքս մեղաւոր ենք: Եթէ հա-
յերը չաշխատէին արտուրել իրանց
հայրական օջախից իրանց բողո-
քական և կաթօլիկ եղբայրներին,
եթէ հայ սանրով չը հասկանային
միմիայն լուսաւորչադաւան հայե-
րին, այլ մեծացնէին հայ ազգի
ընդհանուր թիւը բողոքական և
կաթօլիկ հայերով, եթէ Կ. Պօլսի
ազգային ժողովն մէջ անխտիր
ընդունէին ամեն դաւանութեան
հայերին, և չը դարձնէին ազգային
ժողովից մի տեսակ կրօնական
ժողով, որտեղ ընդունվում են մի-
միայն լուսաւորչական հայերը,—
այն ժամանակ ոչ մի իդիօտ Ե-
րէզդին-փաշայի պէս, և ոչ մի
դաւաճան Յարութիւն Դադեա-
նի պէս չէին յանդգնի դիտմամբ
այդքան անամօթ կերպով փոք-
րացնել հայերի թիւը, որպէս զի
հայերը ինքնավարութիւն չը ըս-
տանան:

Երբ թիւրքաց կառավարութիւ-
նը մահմետական հայերին հայ չէ
համարում,—այդ հասկանալի է մեզ:

Աչքի առաջ ունենալով որ սովոր կարող է պարբե-
րաբար կրկնվել 10—15 տարեկան մէջ մի անգամ,
հարկաւոր է որ ժողովրդական անտեսութիւնը
այնպէս կարգադրվի, որ առատ տարիներում հացի
աւելորդը խնայվի և պահվի, և գործ անվի Ե-
րաշա տարիներում Բայց գործնականապէս դա
այնքան հեշտ վճռելու խնդիր չէ, որքան թէ օրինակ
մէջ:

Քաղաքատնտեսութեան մասնագէտները բաժան-
վում են երկու տարբեր և միմեանց հակառակ
բանական վրա ժողովրդին հացի կանոնաւոր մա-
տակարարման կարգադրելու վերաբերութեամբ:
Մի քանիները կարծում են որ ժողովրդին կանո-
նաւոր կերպով առատ և երաշա տարիներում հացը
բաժանելու գործը պէտք է յանձնվի ազատ առու-
տուրին, միւսները անհրաժեշտ են համարում կա-
ռավարութեան միջամտութիւնը այդ անտեսական
հոգսերի մէջ:

Հաւանական է որ երկու կողմերի մտքերն ու
դատողութիւնները իրանց օրինաւոր հիմքերն ու-
նեն, նայելով ժամանակներին և երկրի տնտեսական
բարոյական և կառավարչական կազմակերպու-
թեանը:

Ֆրանսիական մեծ յեղափոխութեան ժամանակ-
ների ֆրանսիացի երեւելի քաղաքատնտեսները և
պետական մարդիկ, մեծ մասամբ կուսակից էին
հովանաւորող սխտեմայի ժողովրդին հացը հայ-
թայթելու վերաբերութեամբ: Նրանք անհրաժեշտ
էին համարում կառավարութեան միջամտութիւնը
հացի գին հաւասարակշռութեանը ժողովրդի մէ-
ջ պահպանելու գործում: Նրանք պաշտպան էին կա-
ռավարչական միջոցները, ինչպէս, օրինակ, խիստ
օրէնքներ գործելու երկրից դուրս վաճառահանման
վերաբերութեամբ, հացի կառավարչական շտեմա
րաններ և այլն:

Հաւանական է որ այդ միտքը ժամանակա-
կից էր այն ժամանակ, երբ եւրոպակա
երկրները դեռ ևս չառ յետ էին մնացել ան-
տեսական, բարոյական և վարչական կազմա-
կերպութեան կողմից, երբ, օրինակ, համար
եւրոպական երկրներում չը կային օրինաւոր յա-
րակցութեան ուղիներ, ճանապարհներ, և երբ որ

Բայց երբ իրանք հայերը մեծ
բաւականութիւն են գտնում ի-
րանց սեփական գործին ամեն
կերպ փնտաւելու,—այդ մեզ հա-
մար հասկանալի չէ:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՂԱԼԱՐԻՑ

Յունիսի 14-ին

Վաղուց է, որ Ղալարից ոչ մի թղթակցութիւն
չէ երեւել մեր պարբերական թերթերի մէջ, մինչ-
դեռ այլ հայաբնակ քաղաքներէ և գիւղերից շա-
բաթ չէ անցնում, որ մի նամակ չերևի ՎՊա-
կումս հասարակաց որ և ինչ հարցի վերաբերեալ,
Ղալարի այդպիսի գերեզմանական լուսթիւնը, կար-
ծում եմ, ոչ այլ ինչ բանով չի լինի մեկնել,
եթէ ոչ տեղիս երիտասարդների մատուր թմբու-
թեամբ, որովհետեւ չենք կարծում, որ Ղալարի
կենտրոն մէջ այնպիսի կողմեր չը լինէին, որոնց վը-
րա հրապարակաւ խօսեն արժան չը լինէր: Ամե-
նայն քաղաքի կենտրոն նմանապէս և Ղալարին
պարունակում է իր մէջ այնքան բարոյական պա-
կասութիւններ, որոնց հրապարակաւ մարտկելը,
կարծեմ, որ աւելորդ չէ, որովհետեւ, ինչպէս յայտ-
նի է, երգիծարանութիւնը, սատիրան, ամենայն
ժամանակ և ամենայն ազգերի մէջ եղել է ամենա-
հաստատ միջոցներից մինը հասարակութեան
կենտրոն մատուրապէս և բարոյապէս բարձրելու
Յիշեմ սուրբ գրքի միջոց կենդանի, միշտ թարմ
խօսքը թէ, զգուշ ոչ սիրէ զլոյս, զի մի յայտնի
եղիցին գործը չարութեան նորաւ: Լուսաւորչա-
բունի մեր կենտրոն այն մտքով անկրկնելը, որ
տեղ, խաւարի շնորհք, գործվում է ամենայն շար-
բան: Միթէ այդ հին ճշմարտութիւնը մոռացել է
Ղալարի մտածող երիտասարդութիւնը:

Եթէ մոռացել է, ապա մենք յիշեցնում ենք նը-
րան, որ ամենայն մտածող մարդու սրբազան
պարտաւորութիւնն է անտարբեր չը լինել դէպի
հասարակաց կենտրոն երեւոյթները. իսկ եթէ չեն
մոռացել, ինչպէս ուրեմն մի կենդանութեան արձա-
գանք չէ լսելով Ղալարից, թէ Ղալարը, ըստ ա-
մեն մասանց իր կենտրոն, արդէն հասել է այն
ժողովուրդը դեռ չէր ըմբռնել ինքնաօգնութեան
սկզբունքի նշոյն անգամ, այլ ամեն բանում կա-
րօտ էր կառավարութեան ինքնավարութեան:
Նոյն միտքը դուք է գործնական է և այժմ, այնպի-
սի երկիրներին համար, որոնք նոյն դրութեան մէջ
են դանդաղ, ինչ դրութեան մէջ էր գտնվում
Եւրոպան անցած դարի վերջում և ներկայ դա-
րի սկզբներում:

Բաւական է Եւրոպայի վերջին ժամանակ-
ների կենտրոն մի քանի պատմական իրողու-
թիւններ յիշելու, բաւական է, օրինակ, Ֆը-
րանսիացի Ժակօբ (Jacob) գիտնականից բե-
րած հետեւեալ իրողութիւնները յիշելու, դուրս
մէջ համոզվելու համար:

Վեռ և 1817 թվին, ուրեմն ներկայ դար
սկզբներում, երբ Ֆրանսիայի և Սպանիայի մի քա-
նի նահանգներում մեծ սով էր տիրում, ճանա-
պարհները այդ երկու երկիրներում այն ժամանակ
այն անտեսան անկատար և պակասաւոր էին (ինչ-
պէս դուքն այժմ թելադրեալում), որ մինչև որ
1 օր արեւի զիւր յայ մէջ մարդիկ ճանձնել պէս
սովից մեռնում էին, նոյն Ֆրանսիայի մի այլ նա-
հանգում, Բրետան մէջ, հացը առատութեամբ
կար, բայց այդտեղից Ղալարից հացի հասցնե-
լը քառապատկում էր նրա գինը: Նոյն թվին
Սպանիայի Անդալուսիա նահանգում գործնի
մի հակի գինը բարձրացաւ մինչև 5 ֆրանկ, և Ան-
դալուսիայի բնակիչները սովովեցան իրանց հա-
մար հացը Հիւսանիս արեւի յայ մէջ: Ամբիւրկ այլ
նահանգներից երեւել տալ, այն ինչ նոյն իսկ այդ
թանգութեան ժամանակ նոյն Սպանիայի մի ու-
րիշ նահանգում, Կաստիլիայի մի հացի մի
հակը արժէր 1 ֆրանկ և 50 սանտիմ, բայց ճա-
նապարհների պակասութեան պատճառով անհնա-
րին էր Կաստիլիայից հասցնել հացը սովատանջ
անդալուսիացիներին:

Ընդհանրապէս հովանաւորող սխտեմայի և կա-
ռավարչական միջամտութեան թշնամիները, ինչ-
պէս օրինակ երեւել անգլիացի քաղաքատնտես և
ժամանակակից քաղաքատնտեսութեան հիմնող,
Ադամ Սմիթ (Adam Smith), Ֆրանսիացիներ Սե-
բաստիա (J. Bastiat), բեկիացի Մոլիարի (Moli-

երանաւէտ վիճակին հար ոչ գողք դան և ոչ ցեցը
և ունիւք ապականեալ: Երիտասարդ եղբայրներ,
քանքարաթաղոց ծառային չը նմանվենք, ապա թէ
ոչ Տիրոջ անէծքը յայտնի է: Խղճի խորքից կը
կարդայ Նա մեզ իր ստակալի դատաւիճակը: Գողք
ուսել էիք չարն ու բարին որոշել, ուստի պարտա-
ւոր էիք այլոց ևս ուսուցանել, բայց դուք ընկա-
հեշտաւորութեան և մեղաւոր ծուրութեան մէջ և
թաղեցիք ձեզ տուած քանքարը, ապա ուրեմն
ստացէք իմ արդար վճիռը, որ է՝ թէ դուք այլ ևս
համարվելու չէք մտածող արարածներ, այլ միայն
կենդանի զիակներ:

Թողնելով մի այլ պատեհ ժամանակի բարձրաց,
նեւ Ղալարի հասարակական կենտրոն վարդապետ-
որտեղ են ունենցող տալու շատ ու շատ հետաքր-
քիր բաներ, առ այժմ վերջանում փոքրիկ թղթ-
թակցութիւնն մի ուրախաւիթ երեւոյթի նկարա-
գրութեամբ, որ տեղի ունեցաւ այս տարի մեղա-
նում: Անցեալ տարեկան ձմեռը, որպէս յայտնի է,
ամենայն տեղ երկարատեւ էր, այդպէս էր և մե-
ղանում: Յոսի սաստկութեան հետ միացաւ և
հացի թանգութիւնը:

Կենտրոն գլխաւոր երկու պայմաններից՝ այն է
տաքութիւնից և հացից՝ զրկված հասարակութեան
մասը ընկաւ զգալի նեղութիւնների մէջ: Ղալարը,
շնորհք մտաւոր թմբութեան իր գործող անդամ-
ների, չէր հոգացել, ի հարկէ, մի քաղաքապետական
կապիտալ ունենալու, որը կարելի լինէր ժողովրդի
սև օրին գործ զնկելու: Ուստի շաւարների փնտրե-
լի փոքր բարձրելու համար հարկ եղաւ այլ հաս-
ներին դիմելու, և ահա տեղիս երիտասարդների մի
փոքրիկ խումբ՝ մասնեց թափօնական ներկայա-
ցումներով օգնել չքաւոր դասակարգին, և նոցա
համար, եթէ չէ լինում ամբողջ հաց գտնել, գոնէ
փշրանքներ ժողովի ընդհանրաւոր սեղանից:
Մտածածը իրագործվեցաւ: Միացած ուժերը ըսկ-
սեցին գործել ու ինչ կարող էր. միւր գեկօրա-
ցիաներ էր քաշում, միւսը բեմական պատաս-
տութիւններն էր յանձն առել, երրորդը ներկայա-
նող էր դառնել, չորրորդը ընթերցում և այլն: Փաղա-
քատնտեսութեան հին ճշմարտութիւնը, թէ գործը
առաջ տանելու համար պէտք է գործողների մէջ
աշխատանքը բաժանել, առհաստակայ յայտնվե-
ցաւ: Այսպիսով խոսքը բոլոր ձեւերով մէջ մինչև
մեծագույն յաջողվեցաւ երիտասարդներին ուժեղնե-
ր կայացումն առ յօգուտ չքաւորների, հինգը հայե-
րէն և երեքը ռուսերէն: Սպասել տեղիս երի-
տասարդների պէտք է ասել, որ պիտաների բեկեր-
տուարը շատ ընտր էր կազմած, և այս բանով
մեր փոքրիկ թափօնականների հայացքը գործին գե-

nari) և շատ ուրիշ ամենանոր գործեր, պնդում են
թէ հիմնելով հացի շտեմարաններ, դժուար տարի-
ներում հաց բերել տալով օտար երկիրներէ, մի
խօսքով միջամտելով ժողովրդի հացի կանոնաւոր
հայեցման գործի մէջ, կառավարութիւնը շատ
անգամ հասնում է մի նպատակին, որ բոլորովին
հակառակ է իր մտադրված նպատակին, այսինքն
փոխանակ էմանացնելու, թանգացնում է հացը:
Նրանք պնդում են, որ ժողովրդին կանոնաւոր
կերպով հացի մատակարարման գործը պէտք է
յանձնվի միմիայն ազատ մրցութեան և ազատ ա-
ռուտութեան և մերժում են այս գործի մէջ կառա-
վարութեան միջամտութիւնը: Սէ բերում է իր
գրքի մէջ հետեւեալ օրինակը: Նրբ որ Ֆրանսիա-
կան մեծ յեղափոխութիւնից առաջ, 1789 թվին
Ֆրանսիական ֆինանսների մինիստր Նէկէր, տեղե-
կութիւններ հաւաքելուց յետոյ համոզվեց որ Ֆը-
րանսիային երաշտութիւն է սպառնում, նա բերել
տուեց օտար երկիրներից մինչև 1,400,000 չափ
ցորեն: Անգլիացի Ռոբերտ Խուլքը, որ այդ ժամա-
նակ Ֆրանսիայում ճանապարհորդում էր, վկայում
է որ այդ տարին հունձը Ֆրանսիայի բոլոր նա-
հանգներում շատ օրինաւոր էր: Բայց հենց որ
Նէկէր յայտնեց ազգային ժողովին թէ այսքան
հաց էր պատկերել օտար երկիրներում և այդ քա-
նակութիւնից արդէն 800,000 չափ ցորեն հասել
էր Ֆրանսիա, իսկոյն Ֆրանսիայի բոլոր վաճա-
ռանցները վրա հացը փոխանակ գին մէջ ընկնե-
լու, ընդհանրապէս սաստիկ բարձրացաւ: Մի ու-
րիշ օրինակ. երբ 1811 թվին, Նապոլեոն I պատ-
րաստվում էր պատերազմել Ռուսաստանի դէմ,
նա հրամայեց որ փարեղում հիմնվի հացի մի մեծ
շտեմարան: Եւ անմիջապէս ժողովրդին պատեց
այնպիսի երկրից, որ հացի գինը բարձրացաւ: Նրբ
կայրը ուղեց կոտրել ցորենի գինը, հրամայելով
իր հիմնած շտեմարանից մեծ քանակութեամբ
զուրա բերել ցորեն վաճառանքի վրա, ցորենի
գինը փոխանակ ընկնելու, դարձեալ բարձրացաւ:
Նրբ հացը սակաւ է լինում և հացի գինը բարձ-
րանում է, կառավարութիւնները սովորութիւն ու-
նեն արգելել իրանց պետութիւնից հացի վաճա-
ռահանքը: Այդ էլ շատ անգամ ցանկացած նը-

բաղաւոր էր Թիֆլիսի թափօնական կոմիտեի
հայեացքից, որովհետեւ մեղանում Վրեան բծեր,
«Կոդոպտաժ փոստեր», «Մայրապալաններ» և այլ
սոյա նման տեղափոխաններ բեմերին միայն յա-
տուկ պիտաներ արտադրած էին բողոքով: խաղա-
ցած պիտաներն էին ներկայ կենտրոն վերցրած
կրթիչ ներգործութիւն ունեցող պիտաներ, այն
է «Պէպո», «Բանդաժ օլադ», «Էլի մէկ դոն» քան-
քաւոր Սունդուկեանցի հեղինակութիւնները,
«Նիւսի Նշուրիլ» Տէր-Գրիգորեանցի և Մօլիերի
«Սուտ հիւսնալ», իսկ «սերէնից» «Свадьба Креч-
чинскаго», «Испорченная жизнь» и «Жертва за
жорты»:

Ուրեմն ներկայացումից դուրս 1500
ր., բայց որովհետեւ ոչինչ պատրաստի բան չը կար
բեմի համար, ուստի փողերի մեծ մասը գնաց բե-
մական անհրաժեշտ կարիքը լցուցանելու համար:
Բաժանվեցաւ չքաւորներին 700 ր., իսկ 150 ր. արը-
վեցաւ քաղաքիս դեղագործին, որ ձրեաբար դե-
զորայք տալ չքաւոր հիւանդներին: Այժմ Ղալարը
ունի մի փոքրիկ բեմ թէ և վարձած տանը, և դի-
տաւորութիւն կայ դալոց ձմեռը ևս շարունակել
բարեգործական ներկայացումներ:

Հրապարակաւ շնորհակալութիւն եմք յայտնում
այն ամեն անդամներին, որոնք աշխատեցին բարե-
գործական ներկայացումներով թեթեւացնել փոքր
ի շատ չքաւորների դրութիւնը: Ներկայացնող-
ներից իրանց խաղով ուշադրութեան արժանի էին
տ. տ. Թաւաթ Կաճկաճեանց, Հեղինէ Բուրջա-
եանց և օրորդ Շերմալեանեան: Առաջինը և վեր-
ջինը խաղում էին գլխաւոր դերերը հայոց պիտաների
մէջ, իսկ երկրորդական դերերը կատարում էին
օր. օր. Գալստեան և Արէշեան. իսկ տ. Բուրջա-
եանցը նշանաւոր էր ռուսաց պիտաներում, թէ և
կարող էր լինել յաջող և հայոց պիտաներում, եթէ
միայն իր մայրենի լեզուն փոքր ի շատ իմանար:
Ափսոս որ հայ կնոջ ճանապարհ ձիրքերը, շնորհք
հարուստ դաս կանանց ստացած անճանաչ կըր-
թութեան, կորում են անդաւաճել: Որպէս յայ-
տնի է, մեր փողաւոր դասակարգի ստացած կըր-
թութիւնը տանում է ի կորուստ ազգային և բա-
րոյական ինքնաւորութեան: Արական պէրօնում ի
մէջ ևս կային լաւ ուժեր, որոնցից յիշել են պ.
Բուրջաեանցը դրամատիկական դերերում, պ.
Սուլթան-Շահը բարոյական հրէշների դերերում,
որպէս է «Պէպո» մէջ աղա Սուրբիւնը, «Էլիմի»
նշնվում: Անտոն Զուրաբիչը և «Բանդաժ օլադ»
մէջ Լեպրոնցի Բարսեղը և պ. Թաւաթեանցը
ծերունիների և կօմիկ դերերում: Որպէս և սպասե-
լու էր, բոլոր Սունդուկեանցի պիտաները մեծ ար-
պաւորութիւն ունեցան ժողովրդի վրա, առաւել-

պատակին հակառակ հետեանք է ունենում: Ֆրէ-
դերիկ Բաստիա, Ֆրանսիացի քաղաքատնտեսը,
պատմում է հետեւեալը:

1847 թվին, երբ հացի գինը բաւական բարձ-
րացաւ եւրոպական մի քանի երկիրներում, ինչպէս
Անգլիայում, Ֆրանսիայում, Իտալիայում և Բե-
ղիայում, բոլոր այդ երկիրների կառավարութիւն-
ները, բացի անգլիական կառավարութիւնից, ար-
գեցեցին իրանց երկիրներից հացի վաճառահանքը:
Անգլիական պարլամենտը Զոմ-Բուլլի առաջար-
կութեամբ, միակ էր որ հրատարակեց իր երկրից
ցորենի ազատ վաճառահանքու օրէնքը: Հետեան-
քը ինչ եղաւ. Ամերիկայից եկող ցորենով բեռ-
նաւորված նաւերը, տեղեկանալով որ Անգլիայից
հացի վաճառահանքը ազատ է յայտնված, ապա-
հով կերպով մտեցան Անգլիայի ափերին, այն ինչ
նրանք չը վստահացան մտեանալ Ֆրանսիայի և Բէ-
ղիայի եղբայրներին, լաւ հասկանալով, որ այդ եր-
կիրների նաւահանգիստները մտնելով, կը զրկվէին
իրանց ազատութիւնը, ենթարկվելով այդ երկրի
ներին նոր հրատարակած օրէնքներին, որովհետեւ
նաւահանգիստը մտած օրից իրանց բերած հացը
կը համարվէր երկրի սեփականութիւն, ուրեմն էլ
չէր կարող վաճառահանված լինել: Այդպիսով
Անգլիայի վաճառահանքը լցվեց հացով և հացը այդ
երկրում յանկարծ էմանացաւ, այն ինչ ուրիշ եր-
կիրներում նա հետեւեալ թանգանում էր *):

Նոյնը կարող էր պատահիլ այս օրակէս և Ռու-
սաստանի հետ, թէ և ուրիշ պատճառով, եթէ Վեր-
տերութիւնը արգելէր այժմ իր երկրից ցորեն զուր-
բերել: Եթէ տերութիւնը աչքի առաջ ունենով
որ այժմ աներրութիւն է Ռուսաստանում, արգե-
լէ այժմ Ռուսաստանից հաց վաճառահանքը, մեր
փողերը արտասանմանում սաստիկ կընկնէին, որով-
հետեւ արտասանմանում այժմ ունեցած ռուսաց
թղթադրամով կարելի չէր լինի ռուսաց ցորենը
գնել, իսկ եթէ ռուսաց փողը դարձեալ գին մէջ
ընկնէր, արտասանմանից այլ ևս չէին բերի ցորեն
Ռուսաստանում ծախելու համար:

(Իր շարունակով)

*) Frédéric Bastiat «Le Libre-Echange»

լապէս Պէտքս, որի որոտալից մանօրոգները սար-
սափեցնում էին բոլոր հարստահարող դասա-
կարգին, որը լսում էր Պէտքս-ի (պ. Աստուածա-
տուր կանգնածանց) խօսքերում իր արդար դա-
տալիքը, բայց չէր գիտէր՝ յիշում էր տաճա-
րում կանգնած մարտարկին և նրա խօսքերը
«Տէր, քաւեա զիս մեղաւորսն: Բայց միայն թափա-
րական ներկայացումներով նշանաւոր չէր անցեալ
տարվայ ձմեռը: Չբաւարարէին համար արված ներ-
կայացումները ծնան մի այլ աւելի նշանաւոր գործ,
այն է հիմնական մի «Բարեգործական ընկերու-
թիւն» որի նպատակն է նպատակը չբաւարարեցին
կանոնաւոր կերպիւ և բաւ կարելոյն առաջն սոս-
նել մուրացկանութեան: Ահա յիշատի մի բարի, մի
խելացի գործ: «Բնկերութեան» կանոնադրութիւնը
հաստատուեցաւ կառավարութիւնից, և այժմ
ընկերութիւնը ունի մօտ 180 անդամ տարեկան
տասը բարի վճարող: Առաջիկայ ձմեռը պէտք է
սկսվի ընկերութեան կանոնաւոր գործունէութե-
թիւնը, որին մենք 'ի բոլոր սրտէ կը մաղթենք
յաջողութիւն և դարձեալ յաջողութիւն:

Նորայր

ՆԱՄԱԿ ԽՄԱԳԻՐՆ

Թիֆլիս, 21 յունիսի

Մեր ազգը դիմում է այսօր Ներսիսյան և իրան
քանիցս անգամ գերազանց համարելով թիւրքերից
և քրդերից, պահանջում է լուսաւոր և քաղաքա-
կիրթ ազգերի առեւտրի համակրութիւն, և առա-
ւել բան զայս, մենք պահանջում ենք Ներսիսյանից,
որ Հայաստանում տիրող և իշխող թիւրքերի
ձեռքերից առնեն կառավարութեան ղեկը և դնեն
հայերի ձեռքին: Ինչի վրա ենք հիմնում մենք մեր
պահանջները: Ահա ինչի: Մենք սուր և ճարտար
ընդունով ցոյց ենք տալիս թիւրքերի շատ թերու-
թիւնները և անընդունակութիւնները, և այդ թե-
րութիւնները իբրև զլուսաւոր և առաջնը դնում
ենք քաղաքակիրթ ազգերի առաջ թիւրքի մահ-
մետական կրօնի մոլի ետանդը, սակայն դորա հետ
միանգամայն մենք ներկայացնում ենք այդ ազգե-
րի դատաստանի և անաշու ընդադառութեանը
մեր տաճկաբնակ եղբարց աշխատասիրութիւնը,
համբերութիւնը, մտաւոր բարձր զարգացումը և
ուրիշ այլ և այլ քրիստոնէական բարեմասնութիւն-
ներ:

Միթէ սխալվում են այս բանն անելով թէ հայ
ազգի զարգացած ներկայացուցիչները, թէ հայոց
մէջ իբրև հիւպատոս, դեսպան և այլ քաղաքական
պաշտօնեաներ գտնվող անձինք, կամ նոյն իսկ
Ներսիսյանի քաղաքագէտները, որ տղիկազարեւում,
լազերներում և պարսկամեններում երկարօրէն աշ-
խատում, գրում խօսում են: Ոչ ոք չէ սխալվում
այս մեր խելոյ, բայց հարկւրապատիկ անգամ մահ-
մետականներից ամեն կողմանէ գերազանցող հայ
եղբայրներին ջատագովելով: Եւ ամենքն էլ գիտեն և
համոզված են այդ բանում, որոնք տեսել, կշռել
համամասնել են քրիստոնէայ հայերին և մահմետա-
կան թիւրքերին և քրդերին:

Սակայն ինչպէս մի փորձ թաղաւոր (Սողոմո-
ն) ասում է՝ «մեռած ծանձեր զաղարացում են
անուշահոտ իւղերը»: Ետեւորը եղել են մեր ազգի
պատմութեան մէջ և հիմա էլ ընդ չեն նորանց
ներկայացուցիչները մեր դարում, որ կամ իրանց
անձնական շահերը ազգի շահերից վեր դասելով
ուզում են և թոյլ են տալիս, որ հազարաւոր հայ
ընտանիքներ փլանան, տները քարուքանդ լինեն,
կանայք ու աղջիկները անպատեն և Հայաս-
տանը սովի, հարստահարութիւնների և բարբարո-
սութիւնների ասպարէզ դառնայ, միայն թէ իրանք
հանգիստ նստեն իրանց վայելչութեան փառաց
աթոռի վրա, մինչդեռ խոսեցին և գործելու ժա-
մանակն է, կամ թէ ազգին առաջնորդելու և ճա-
նապարհ ցոյց տալու պահանջովը վերկենալով ու-
զում են միամիտներին անդունդի մէջ խորտակել
բոլորովին խալի և վնասակար մտքեր քարոզելով:

Քանի անգամ ասելեցաւ և քանի կրկնեցաւ
թէ Ներսիսյանի ազգերը միայն այն գեղերին են քա-
ղաքական ինքնավարութեան արժանի համարում,
որոնք զաղարկել են կրօնի և հաւատի և եկեղե-
ցու պատուականով կիրք և վայելչութիւն ասալ
բռնել: Քանի անգամ է զգուշացնում ենք, թէ մեր
մատը Ներսիսյանի առեւտրում մահմետականութեան
փառած կրօնամոլութեան վրա դնելով, մենք մեր
մէջ պէտք է աշխատենք, որ այդ մոլութեան ամե-
նայնիս նշանն անգամ չունենանք: Բայց միթէ
մղաւորում չեն գտնում մարդիկ, որ Սերբիայի, Բու-
լղարիայի, Բոսնիայի նորազոյն կեանքի պայմանե-
րին բոլորովին անտեղեակ (որոնք ինքնավարու-
թիւն ստացան միմիայն կրօնական ազատութիւն
տալով), սկսում են լրացրութեան միջոցով հրա-
սխալները: Մենք գիտենք այդ և դատապարտում
ենք:

գրէսի միտքը այդ մասին չեն իմացել կամ կարծես
թէ տամուհինգերորդ դարու մեռելներ են, որ հի-
մա յորութիւնն են առել և մեզ կրօնական պա-
ռակտում են խօսում, «մարդ խելոյ, «մարդ որ-
սալ» և այլն և այլն գրոյցներ անում:

Կ. Պոլսի Վասիլաք շատ սխալում է ի գուր ջանա-
լով Ամերիկայի միսիոնարների գործը իբրև վնասակար
և իբրև չարիք մեր ազգի համար ներկայացնելու: *)
Դա մի անհերքելի անգուշութիւն է, որ եթէ չա-
րունակվի և Ներսիսյանի անհաշիւ հասնէ, կարող
էր շատ համակրութիւն փչացնել Ներսիսյան
մեզ համար: Բոլոր լուսաւոր աշխարհը համոզված
է, որ Ամերիկացի քարոզիչները ոչ միայն ճանկատա-
նում հայոց մէջ, այլ Աֆրիկայում, Սիւրիայում,
Հնդկաստանում, Ֆինաստանում և աշխարհիս ու-
րիշ շատ տեղերում անազին բարեքներ են արել:
The nineteenth century մի երեւելի Ազգիներէն
ամառիցը սոյն յունիս ամսվայ գրքում ճանկատա-
նում բերենորոգութիւններ մտցնելու վրա խօ-
սելով, ասում է թէ, «այն չքեղ օրինակը, որ տը-
ւեց մի հարուստ ամերիկացի, միսթր Բօքէլտ,
«Բօքէլտի ձեռնարանի» հիմնադիրը, որ Բոսնիայի
միջով ճանապարհորդողի համար ամենանշանաւոր
առարկաներից մին է, մեծ գրգիռ է գցել յոյնե-
րի և բուլղարների մէջ իրանց որդոց դատախա-
րակելու մեծ գործին նպաստելու: Սակայն Մա-
սիսը և նորա արձագանքը անհերքելի կարճատե-
տութեամբ մեզ մօտ բաներ են գրում, որոնք բա-
րեքազարեւոր ազգիս լուրջ խորհող մասի վրա
չեն ազդում, բայց, ինչպէս լսում ենք, ժողովրդի
ստոր և գեռնիկ մասը կարողաւով, սկսում է ա-
ւետարանականներին այստեղ այնտեղ նեղել: Ահա
անխոսեմ գրվածքի վատ հետեանքը:

Ա. Ամերիսանեանց

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԲԵՐԼԻՆԻ ԿՈՆՖԵՐԵՆՏԻԱ

«Polit. Corresp.» լրագրին Բերլինից, յունիսի
23-ից գրում են հետեւեալը:
Կործերի այժմեան դրութիւնից երեւում է,
որ կոնֆերենցիան ինքը կը սահմանափակի
իր գործունէութեան շրջանը, որոշելով մի-
այն թիւրք-յունական սահմանները: Այժմ
կատարելի է դարձել, թէ արդեօր կոնֆե-
րենցիան ինքը կը վճիռ պետութիւնների
առաջարկութիւնը Թիւրքիային հաղորդելու
ձեւը, թէ այդ հաղորդութիւնից առաջ պե-
տութիւնները իրանց մէջ մի համաձայնու-
թիւն կը կայացնեն: Այդ դէպքում հարցը
սահմանափակվում է սկզբնական հաղորդու-
թեամբ, իսկ հետեանքների զարգացումը
կախված կը լինի Բ. Կրան այս կամ այն
պատասխանից: Չափազանց անհիմն են պե-
տութիւնների մասին տարածված լուրերը,
իբր թէ նրանք երբեմն Թիւրքիային, երբեմն
Յունաստանին են պաշտպանում: Ռուսաստա-
նի մասին ասում են, որ Կ. Պոլսի մէջ նա
իրան թիւրքասէր է ցոյց տալիս, իսկ Աթէն-
քի մէջ յոյնասէր: Այդ բոլորը անհիմն է:
Ինչպէս երեւում է Ռուսաստանը հաւանում է
չէզոք դիտողի դերը, որից նա հետեւութեամբ
չի հրաժարվի: Յիսթորիան և Անգլիան չափա-
զանց ցանկանում են կոնֆերենցիայի վճիռ-
ներին մեծ ոյժ տալ, մանաւանդ այդ բանը
ցանկանում է Յիսթորիան, որ օգուտ է քա-
ղում դէպքից որպէս զի եւրոպական գործերի
մէջ առաջնակարգ դեր խաղայ: Իտալիան
խոնարհութեամբ հետեւում է արեւմտեան
եւրոպական պետութիւններին, իսկ Աւստրո-
Ունգարիան և Կերմանիան առկթ չունեն
ընդգիւմանայ կոնֆերենցիայի վճիռներին, քա-
նի որ նա իրանց կախում է կազմած:

Փարիզից «Polit. Corresp.» լրագրին յունիսի
22-ից գրում են: Չանազան պետութիւնների
բռնած զիրբերը կոնֆերենցիայի մէջ բաւա-
կան հետաքրքրի են: Որինակ, Իտալիան, որ
առաջ համակրում էր այլեանցիններին և սկզ-
բից ընդդէմ էր Յունիսան Յունաստանին զի-
ջելուն, ընդունեց Յիսթորիայի առաջարկած
սահմանական գիծը: Իտալիայի հայեացքների
այդ յանկարծակի փոփոխութեան պատճառ-
ները դեռ յայտնի չեն: Կուցէ նա կարծում է,
որ յունաց սահմանների վրա գործը նոյն
ուղղութիւնը կը ստանայ, ինչ ուղղութիւն
որ ստացաւ Չերսոգորիայի սահմանների վրա,
որտեղ այլաբանները ընդգիւմանում են Ներս-
պայի կամքին: Չարմանայի է, որ Ռուսաս-
տան էլ բարեկամաբար է վերաբերվում Յու-
նաստանին: Նա պաշտպանում է այնպիսի

*) Մենք չենք պաշտպանում ամերիկացի Գու-
ալաների: Իրաների անձնական խոշոր կամ փոքր
սխալները: Մենք գիտենք այդ և դատապարտում
ենք:

սահմանական գիծ, որ Բերլինի դաշնագրի
որոշածից աւելի հեռու է գնում: Աւստրո-Ուն-
գարիան մտնում է թիւրքաց տեսակետին,
գործում է Բերլինի դաշնագրի համեմատ և
համաձայն Կերմանիայի հետ: Թիւրքասէր-
ները հաւատացնում են, որ կոնֆերենցիան
վճիռ չի կայացնել, այլ միայն խորհուրդ կը
տայ Բ. Կրանը, բայց պէտք չէ ձեռն այդ-
պա դէպքում միջազգային սովորութիւնները
չեն խախտվի, բայց այնուամենայնիւ ներ-
կայումս Ներսիսյան խորհուրդները այնպիսի
մեծ նշանակութիւն կունենան, որ Կ. Պոլսի
մէջ յոյսի համար տեղիք չի մնայ: Բացի
այդ Ներսիսյան տուած խորհուրդներին կարող
են հետեւել եւրոպական գիտնորական նաւա-
տորմներ, որոնք թիւրքաց ջրերը կը մանեն:
Կոնֆերենցիայի վճիռները իրադրութիւն
և նրանց Բ. Կրան հաղորդելու ձեռն մասին
այժմ խորհրդակցութիւններ չեն լինում:
Հարցը այժմ սահմանական գծի որոշելուն է
վերաբերում: Այստեղի քաղաքական շրջանե-
րում չեն հաւատում այն լուրին, որ Թիւր-
քիան մտադրի է պատերազմական պատրաս-
տութիւններ տեսնել: Կարծում են, որ սուր-
թանը չը նայելով նրան տուած խորհուրդ-
ներին, չի համաձայնի թեղանքների արձա-
կել եւրոպական նաւերի վրա, կթէ նրանք
կերեւան Կարգանիւնան նեղուցի մէջ, կամ
Յունաստանին պաշտպանելու համար: Այդ
բոլորը անհրաժեշտ չէ համարվում:

ԿՈՆՖԵՐԵՆՏԻԱ ԵՒ ՄԱՍԿԱՐԱՆԸ

Արտասահմանեան լրագրիները հաղոր-
դում են, որ Ունգարիայի նախկին նահան-
գապետ Կիւզելից Կոշուտ ներկայումս յիշա-
տակարան է կազմում իր գործունէութեան
մասին արտօնաբեր մէջ և որ այդ յիշատակա-
րանը կը հրատարակվի միաժամանակ ունգա-
րական, գերմանական և անգլիական լեզուներ-
ով: Այժմ արդէն հրատարակված է այդ
հետաքրքիր հեղինակութեան առաջին մա-
սը և կրում է «Թիւրքիւններ իմ արտօնա-
բեր մասին» վերնագիրը: Ունգարիայի ծերունի
ազգասէր (ծնվել է 1802 թ.) վշտացած
յիշեցնում է ընթերցողներին, որ ինքը ուն-
գարական քաղաքացու կոչումից զրկված է:
Անցեալ տարվայ վերջերում ունգարական
պարլամենտը մի օրէք ընդունեց, որի գորու-
թեամբ առանց թոյլտուութեան արտասահ-
մանում տաս տարի ապրող ունգարացիներ
վում է ունգարական քաղաքացու կոչումից,
կթէ նա չի վերագառնայ հայրենիք, կամ
աւստրո-ունգարական հիւպատոսին չի ներ-
կայանայ: Կոշուտ այդ օրէքը չէ հասկանում
և Ունգարիայի այժմեան դրութիւնը օրինա-
ւոր չը համարելով, յայտնում է, որ ինքն աք-
սորական կը մնայ: Յիշատակարանը յատաճա-
բան ունի, որ մեկնում է Կոշուտի գործու-
նէութիւնը արտօնաբեր մէջ: Փէպտ 1849
թուականի ունգարական ապստամբութիւնը
չաջողվեցաւ, այնուամենայնիւ Կոշուտ և
Փոքր-Ասիա արտօնված միւս ունգարացի ազ-
գասէրները Ունգարիայի գործը անդառնալի
կերպով կորած չէին համարում: Կոշուտ հա-
մոզված էր, որ Ունգարիայի անկախութիւնը
սերտ կապերով կապված էր եւրոպական ա-
զատութեան և հաւասարակշռութեան շա-
հերի հետ: Ունգարական ազգասէրներին բոլոր
գործունէութիւնը այն նպատակին պէտք է
ձգտէր, որ ապստամբութեան անաջող վախճա-
նի պատճառով ազգը չը կորցնէ իր հաւատը
դէպի իր սեփական ոյժերը և որ Ներսիս-
յան չը մոռանար ունգարական ազգութեան իրա-
ւացի և բնական պահանջները: Այդ ուղ-
ղութեամբ էլ գործում էին արտօնական
ազգասէրները: Նրանք համոզված էին, որ
Ունգարիան անկախ լինելու համար անկա-
կածելի իրաւունքներ ունէր, թէ իր հաղա-
րարներն տեղը պատմութեան պատճառով
և թէ զիպլոմատիական համաձայնութիւն-
ներն հիման վրա: Այդ պատճառով արտ-
րական ազգասէրները Կոշուտի առաջնորդու-
թեամբ աշխատում էին, որ Ունգարիան իր
արտաքին յարաբերութիւնների մէջ պաշտ-
պանութիւն գտնէր: Կոշուտ պիղծում է, որ
արտօնականների գործունէութիւնը մեծ ազ-
դեցութիւն ունեցաւ Ունգարիայի սահմա-
նադրական կեանքի վրա:

Նրկու տարի շարունակ Կոշուտ արտօնված
է կալանաւորված էր, այնուհետեւ նա այցե-
ւից Անգլիա, իսկ այնտեղից ուղեւորվեցաւ
Ամերիկա: Փէ Անգլիայում և թէ Ամերիկա-
յում նրան մինչև այն ժամանակ չեղած հա-
մակրութեամբ ընդունեցին: Նրկու էր, որ
անգլիացիք և ամերիկացիք, համակրելով
Կոշուտին, համակրում էին նրա գործին—
Ունգարիայի անկախութեանը: Այդ համակ-

րութիւնն էր պատճառ, որ ունգարացիներ
դրութիւնը փոխվեցաւ դէպի լաւ: Ներսիսյան
գործերի դրութեան հետ հիմնաւորապէս
ծանօթ, Կոշուտ համոզութեամբ հետեւում էր
քաղաքական անցքերին և իր հայրենիքի
համար բարեպաշտ միջոցի էր սպասում:
Կոշուտի աշխատանքները իր հայրենիքի հա-
մար, նրա ունեցած յարաբերութիւնները
զանազան պետական մարդկերանց հետ, նրա
ազգանուէր գործունէութեան ընթացքը,
Կոշուտի ամբողջ կեանքի պատմութիւնն են
կազմում: Տարաբաղաբար այդ աշխատանք-
ները գործնական օգուտներ չը տուին Կոշուտի
հայրենիքին և այդ հանպատեւեբ չափազանց
վշտացնում է ծերունի ազգասէրին: Համաշ-
խարհային անցքերը բոլորովին այլ ուղղու-
թիւն ստացան: Ունգարացիների մասնակցելը
թէ Գրիմի, և թէ 1859 և 1866 թուական-
ների պատերազմներին Ունգարիայի համար
գործնական հետեանքներ չունեցաւ: Ռուսաց
վերջին պատերազմը թիւրքերի հետ մանա-
ւանդ նշանաւոր է իր հետեանքների պատ-
ճառով: Կոշուտի կարծիքով այդ պատերազմը
սարսափելի ազդեցութիւն կունենայ Ներս-
պայի ապագայի վրա: Կոշուտ յիշեցնում է,
որ դեռ Գրիմի պատերազմի ժամանակ նա
պնդում էր, թէ արեւելեան հարցը պատե-
րազմող կողմերի համար բարեյայտող հետե-
անքներ կարող է ունենալ, կթէ նրանք 'ի
նկատի կառնեն իհպական և ունգարական
հարցերը: Նրա խորհուրդին չը հետեւեցին
և Ռուսաստանի գորութիւնը աւելացաւ: Բ.
Պուոլը հասկանում էր Կոշուտի նախագծի
օգտակարութիւնը և կամենում էր նրան իրա-
գործել, բայց Թիւրքիայի արեւմտեան դաշնա-
կիցները, յարգելով Աւստրիային, խանգարե-
ցին Բ. Կրան մտադրութիւնը և այդպիսով
խափանեցին Ունգարիայի բոլոր յոյսերը: 1859
թուին պատերազմի ժամանակ ունգարացի-
ները իբրև դաշնակիցներ մօտ յարաբերու-
թիւններ ունեցան Յիսթորիայի այն ժամա-
նակի հզօր կայսրի հետ, 1867 թուին խա-
լական կառավարութեան հետ, իսկ 1866
թուին Պուոլիայի հետ, բայց այդ դէպքե-
րում էլ ունգարացիների յոյսերը զանազան
պատճառներով չը կատարվեցան:

Այսպէս էին գործում ունգարացի արտ-
րական ազգասէրները: Այդ գործունէու-
թիւնը անցեալին է պատկանում: Ազգը բա-
լորովին այլ վճիռ ընդունեց: Աշխարհի հա-
մար այլ ևս չը կայ ունգարական հարց, չը
կան և ունգարացի արտօնականներ, բայց
այնուամենայնիւ այս վերջինների կեանքը
հետաքրքիր է և նրանց գործունէութիւնը
նշանաւոր է Ունգարիայի և համաշխարհ-
ային պատմութեան համար:

Կոշուտի յիշատակարանի առաջին բաժինը
պարունակում է իր մէջ մի պատմական
հայեացք մինչև 1859 թուականը և 1859
թուականին պատահած անցքերը: Հե-
ղինակը նկարագրում է Իտալիայի միութեան
համար եղած պատերազմը և նկատում է,
որ իտալական հարցը հասունանում էր 33
թուականին յայտնվեցաւ «կեցցէ Իտալիա»,
գուրս օտարականներին աղաղակելով: Ներս-
պական քաղաքագէտներից Մետերնիսի միակ
էր, որ հաւակացաւ իտալական շարժման
բուն նշանակութիւնը: Այդ վերաւորողու-
թիւնների հարց չէ, պատասխանում էր նա
Անգլիայի խորհուրդներին: Իտալիացիները կա-
մենում են ազգութիւն լինել: Նրանք
չեն ուզում որ Իտալիան միայն աշխարհա-
գրական տերմին լինի: Կոշուտ հետաքրքիր
տեղեկութիւններ է հաղորդում Վիկտոր-
Էմանուէլի և Նապոլէօն III-ի մասին: Յիշա-
տակարանի առաջին բաժինը վերաբանում է
1859 թուականով: Նրկորդ բաժնի մէջ կը
նկարագրվի Կոշուտի գործունէութեան շարու-
նակութիւնը, իսկ երրորդ բաժինը նուիրված
կը լինի Արեւելեան հարցին 1854 թուա-
կանից մինչև մեր օրերը և այդ վերնագրե-
ներն էլ կը կրէ:

«ՄԵԾԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 25 յունիսի: Նրէկ, յու-
նիսի 24-ին, վախճանվեցաւ Եփրատի մի-
նիստի օգնական Գիր:

Կ. ՊՈԼԻՍ, 25 յունիսի: Բ. Դուռը ընդու-
նեց Արէզդին-փաշայից կազմած պրօէկտը
Հայաստանի ղեկավարների մասին: Պետութիւն-
ների ղեկավարներին յայտնված է որ արդէն
ձեռնարկված է այդ բարենորոգումների ի-
րագործմանը:

Խմբագիր—Հրատարակող ԳԻՒԳՈՐ ԱՐԾՈՒՆԻ

საქართველო

საქართველო

საქართველო... საქართველო...

3-10

საქართველო... საქართველო...

19-20

ПО СЛУЧАЮ СТЫБЗДА ВО ВСЕ
СЪ КАЗКАЗА ЗА-ГРАНИЦУ

Капитанъ князь Константинъ Макаровичъ Орбеліани объявля-
етъ, что продаетъ оставшееся
послѣ смерти отца, Макарія Ор-
беліани, имущество, именно: трехъ-
этажный домъ на Головинскомъ
проспектѣ, съ флигелями, гдѣ
помѣщается гостинница «Россія»,
и имѣнія въ Тифлисской губерніи
и уѣздѣ, именно: деревня Геуа-
ры, населенная жителями, 4,174
десять, Вашлеванъ—450 деся-
тинъ, съ садами, домомъ и при-
стройками; дача въ Коджорахъ,
домъ и земля 2³/₄ десятины;
лѣсъ сосновый, строевой и дубо-
вый 3,100 десят. въ Локскомъ
ущельи, Шулаверскаго уѣзда,
около Чатахскаго завода; имѣніе
на Мокрыхъ-горахъ, около моло-
канскаго селенія Воронцовки, подъ
названіемъ Каракала—5,500
десять. Всѣ имѣнія обмежеваны и
имѣются планы; коляска, фаэтонъ,
верховыя лошади, баранта и ро-
гатый скотъ.

2-3

საქართველო... საქართველო...

21-100

საქართველო... საქართველო...

19-20

საქართველო

საქართველო... საქართველო...

2-5 (2)

საქართველო... საქართველო...

2-2 (2)

საქართველო... საქართველო...

საქართველო... საქართველო...

საქართველო

საქართველო... საქართველო...

საქართველო

საქართველო... საქართველო...

საქართველო... საქართველო...

საქართველო... საქართველო...

საქართველო... საქართველო...

საქართველო... საქართველო...

საქართველო... საქართველო...

საქართველო... საქართველო...

საქართველო... საქართველო...

საქართველო... საქართველო...

საქართველო... საქართველო...

საქართველო... საქართველო...

საქართველო... საქართველო... საქართველო...

На Воронцовской Набережной,
въ домѣ Г-жи Варламовой отда-
ется въ наемъ квартира о 5 ком-
натахъ, съ кухнею, большою
конюшнею и сараемъ. Объ усло-
віяхъ спросить въ Тифлисской
Городской Управѣ.

საქართველო... საქართველო...

საქართველო... საქართველო...

საქართველო... საქართველო...

საქართველო... საქართველო...

საქართველო... საქართველო...

საქართველო... საქართველო...

საქართველო... საქართველო...

საქართველო... საქართველო...